

імёны пісьменнікаў у яго тэкстах найперш сведчыць, што яго паэзія развівалася з самага пачатку ў сілавым полі сусветнай літаратуры. Максім Танк яшчэ ў часы малодасці сцвярджаў, што паэта павінна хваляваць не вернасць традыцыям, а бунт супраць традыцый, якія аджылі свой век, не наследаванне вялікім, а ўлік іх мастацкага вопыту. Імёны класікаў сусветнай літаратуры ў вершах беларускага паэта пазначаны яго канатацыямі, гэта адмысловае ўвасабленне пэўных складнікаў яго мастацкай аксіясферы: Гамер – дакладнасці і глыбіні адлюстравання, Гарацый – арганічнасці зместу і формы, Авідзій – паэтызацыі Радзімы, Дантэ – філасофскага асэнсавання з’яў, Шэкспір – разумення складанасці і супярэчлівасці свету і чалавека, эмацыйнасці і экспрэсіўнасці адлюстравання. У цэнтры мастацкай аксіясферы Максіма Танка стаялі мастацкі пошук і сэнсавая ёмістасць вобраза, арыгінальнасць стылю, на перыферыі – зацікаўлены ўлік вопыту класікаў, але з яго абавязковым творчым пераасэнсаваннем.

Літаратура

1. Арочка, М.М. Максім Танк: жыццё ў паэзіі / М.М. Арочка. – Мінск: Навука і тэхніка, 1984. – 284 с.
2. Танк, М. Збор твораў: у 13 т. – Т. 9: “Лісткі календара”, дзённікі. – Мінск: Беларус. навука, 2009. – 592 с.
3. Танк, М. Збор твораў: у 13 т. – Т. 4: вершы (1964–1972) / Максім Танк. – Мінск: Беларус. навука, 2007. – 384 с.
4. Танк, М. Збор твораў: у 13 т. – Т. 5: вершы (1972–1982) / Максім Танк. – Мінск: Беларус. навука, 2008. – 448 с.
5. Танк, М. Збор твораў: у 13 т. – Т. 3: вершы (1954–1964) / Максім Танк. – Мінск: Беларус. навука, 2007. – 447 с.
6. Танк, М. Збор твораў: у 13 т. – Т. 6: вершы (1983–1995) / Максім Танк. – Мінск: Беларус. навука, 2012. – 454 с.

Г.В. Буркова, А.В. Кавалёва, С.Б. Кураш

e-mail: sajtmzr@mail.ru, alena.kavaliova@gmx.de, text2005@mail.ru
Мазырскі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя І.П.Шамякіна

УДК 811.161.1'373

УЛАСНАЕ ІМЯ ЯК ЛІНГВАКУЛЬТУРНЫ ІДЭНТЫФІКАТАР

Ключавыя словы: *лінгвакультурны ідэнтыфікатар, онім, онім-канцэпт, эргонім, эрганімікон, гадонім, тапааснова.*

У артыкуле абгрунтаваны прыметы аксіялагічнай значнасці лінгвакультурных ідэнтыфікатараў, акрэслены некаторыя стратэгіі іх захавання і папулярызацыі ва ўмовах выклікаў глабалізацыі і інфармацыйна-лічбавай эпохі.

G.V. Burkova, A.V. Kavaliova, S.B. Kurash

Mozyr State Pedagogical University named after I.P. Shamyakin

THE PROPER NAME AS A LINGUOCULTURAL IDENTIFIER

Key words: *linguistic and cultural identifier, onym, onym-concept, ergonym, ergonimicon, hodonym, topological basis.*

The article deals with the features of the axiological significance of linguistic and cultural identifiers, outlines some strategies for their preservation and popularization due to the challenges of globalization and the information and digital era.

Новыя ідэалы і каштоўнасці інфармацыйна-лічбавай эпохі ў значнай ступені не толькі апаніруюць многім традыцыйным механізмам жыццядзейнасці грамадства, але і вядуць да выкрэслвання іх з рэчаіснасці. Неабходна звярнуць больш пільную ўвагу на тыя фрагменты нацыянальнай лінгвакультурнай прасторы, якія могуць быць кваліфікаваныя як аксіялагічна значныя, як здольныя выступаць у якасці ідэнтыфікатараў айчыннай лінгвакультуры.

У гэтых мэтах патрэбна дакладна вызначыць аб'ём паняцця “лінвакультурны ідэнтыфікатар”, а таксама стварыць і апрацаваць корпусы (рээстры) такіх адзінак, зафіксаваць іх у адпаведных выданнях (слоўнікавых і інш.), прапанаваць шляхі іх захавання ва ўмовах названых вышэй выклікаў эпохі.

Да аб'ёму паняцця “лінвакультурны ідэнтыфікатар” прапануецца адносіць намінатыўныя адзінкі і тэксты, якія суадносяцца з пэўнымі фрагментамі нацыянальнай лінгвакультурнай прасторы і кваліфікуюцца як аксіялагічна значныя, у адпаведнасці з распрацаванай праграмай стварэння і апрацоўкі корпусу такіх адзінак. У іх склад мы ўключаем: прэцэдэнтныя феномены (онімы, выказванні, тэксты), інтэртэкстэмы, ключавыя вобразы (сімвалы, метафары і інш.), коды народнай духоўнай культуры, ідыястылі, лінгвакультурныя “тыпажы”, факты нацыянальна-спецыфічнай лінгванэалогіі і інш.

Онімы, або ўласныя імёны, трансліююць культурную інфармацыю, якая ўтрымлівае традыцыі пэўнага этнаса. Сучасныя метады лінгвістычных даследаванняў (у прыватнасці, выкарыстанне пошукавых сістэм інтэрнэта, нацыянальных карпусоў беларускай і рускай моў і метадаў корпуснай лінгвістыкі) дазваляюць на даволі шырокім моўным матэрыяле прасачыць асаблівасці функцыянавання таго ці іншага прэцэдэнтнага оніма як фігуранта камунікатыўнай прасторы (у нашым выпадку, маючы на ўвазе моўную прастору Рэспублікі Беларусь, мы лічым магчымым гаварыць пра канкрэтныя моўныя факты, якія тычацца дзвюх дзяржаўных моў).

У якасці прыкладу разгледзім канцэптуальна і культурна значны для Беларусі, адзін з яе безумоўных культурных ідэнтыфікатараў, онім *Палессе* і вытворныя ад яго. У пераважнай большасці выпадкаў аналізуемы онім-канцэпт прадстаўлены ў прама-рэферэнтнай функцыі – для абазначэння адпаведнага фізіка-геаграфічнага арэалу. Часцей за ўсё згадваецца беларускае і ўкраінскае Палессе, у асобных кантэкстах – расійскае і літоўскае. Асаблівую цікавасць уяўляюць кантэксты, якія надаюць тапоніму *Палессе* прыкметы прэцэдэнтнасці. Так, часцей за ўсё Палессе становіцца ўстойлівым абазначэннем вельмі аддаленага, таямнічага месца, своеасаблівага «краю зямлі». З іншага боку, і да самога тапоніма Палессе прымацаваўся перыфраз *мора Герадота*, што яшчэ больш надае гэтаму анаматычнаму канцэпту лінгвакультуралагічнай значнасці ў сістэме ключавых канцэптаў беларускай (і нават шырэй – усходнеславянскай) культуры. У шэрагу кантэкстаў, якія рэалізуюць мікратэму «прырода Палесся», увага акцэнтуюцца на экалагічных праблемах гэтага краю, на пагрозе знікнення аднаго з найбольш самабытных куткоў Славіі. У гэтым плане дамінуюць дзве тэматычныя лініі – «меліярацыя» і «Чарнобыль». У гэтым жа тэматычным рэчышчы разглядаемы онім канцэптуалізуецца ў межах апазіцыі «сваё» vs. «чужое». У кантэкстах такой накіраванасці можна ўбачыць разважанні аб Палессі «якое было раней» і «якое цяпер», аб адметнасцях Палесся адносна іншых тэрыторый і г.д. Палессе – гэта і месца нараджэння асаблівых людзей – палешукоў, у якіх нават існуе ўстойлівы выраз аб тым, што «*паляшук – гэта той жа чалавек, але са знакам якасці*».

Адным са спосабаў канцэптуалізацыі тапоніма *Палессе* з'яўляецца пераход у іншы разрад онімаў (трансанімізацыя), у прыватнасці, у ад'ектонімы і эргонімы. Цікавасць да ад'ектонімаў у сучаснай лінгвістыцы даволі ўстойлівая. "Прыметнікі, утвораныя ад геаграфічных назваў, суправаджаюць усю гісторыю нашай мовы і прасочваюцца з яе старажытных помнікаў: летапісаў і дакументаў", – адзначае Я.А. Левашоў, аўтар слоўніка, у якім фіксуюцца такія адтапанімічныя ад'ектывы [2, 3]. У гэтай лексікаграфічнай працы ад'ектонім *палескі* фіксуецца ў якасці адзінага суфіксальнага ўтварэння ад тапоніма *Палессе* [2, 357], разам з тым ён з'яўляецца вынікам дзеяння ў словаўтваральнай сістэме рускай мовы самай актыўнай мадэлі па стварэнні намінаў адзінага такога роду: "У сучасным адтапанімічным словаўтварэнні пераважная большасць ад'ектонімаў абслугоўвае суфікс *-ск-*" [4, 230].

Вялікая колькасць кантэкстаў, у якіх зафіксаваны ад'ектонім *палескі* (*-ая, -ае*), сведчыць, з аднаго боку, пра валентнасцю актыўнасць і, як вынік, полісемантычную насычанасць гэтай адтапанімнай адзінкі, а з другога – пра актуальнасць, семантычную, этна- і лінгвакультуралагічную ёмістасць самога вытворнага оніма *Палессе* ў камунікатыўных практыках падчас апеляцыі да гэтага тапоніма:

– найменні з выразнай канататыўнасцю (этна- і лінгвакультурнай і інш.): "*Палескі рай*" (аграсядзіба ў Петрыкаўскім раёне), "*Палескае жыццё*" (сядзіба хутарскага тыпу, з магчымасцю сямейнага адпачынку, Пінскі раён); "*Палеская казка*" (дзіцячы гульнявы пакой у гандлёвым цэнтры г. Кобрын); "*Палеская Веда*" (краязнаўчы музей, г. Мазыр) і інш.;

– прэцэдэнтныя феномены: "*Палеская Адысея*" (аўтобусны тур), "*Палеская Ратамка*" (конезавод па вырошчванні племянных коней, Столінскі раён), "*Тонеж. Палеская Хатынь*" (звязана са злачынствамі нацысцкіх карнікаў на тэрыторыі в. Тонеж Лельчыцкага раёна ў 1943 г.), "*Палеская Амазонка*" (пазнавальна-прыгодніцкі экскурсійны тур), "*Палеская Мадонна*" (праект па стварэнні адкрытай дыялогавай пляцоўкі Іванаўскага райвыканкама), "*Палеская Венецыя*" (уяўляла сабой дэльту вялікай ракі і складалася з вялікіх і малых астраўкоў, падзеленых ручаямі і рачулкамі), "*Палеская Венецыя. Кудрычы – страчаны рай*" (фотавыстава журналіста Паўла Куніцкага, г. Пінск), "*Палеская Сахара*" (пра в. Бабровічы Івацэвіцкага раёна), "*Палескі Напалеон*" (кніга Анатоля Крэйдзіча, героі якой – запамінальныя, каларытныя, надзеленыя высокай духоўнасцю, багатым унутраным светам, якія не пазбаўлены трагізму, пошукаў спрадвечных ісцін).

У аспекце вывучэння лінгвістычнай прыроды прэцэдэнтнага імені мы ўлічваем тое, што кантэкст не толькі дазваляе выбраць адно з інварыянтных значэнняў такога імені, але і выявіць наяўнасць семантычных прырашчэнняў да яго: анамастычная перыфраза (*чалавек з Ламанчы – Дон Кіхот; сыны Дзвіны і Нёмана – беларусы; пясняр Нарачы – М. Танк; рыцар яе Вялікасці Прыпяці – У. Верамейчык; адродкі Белай Русі – беларусы і інш.*), параўнанне (*Я аніяк не паверу, / Што ўсявышні сказаў пры высокай нагодзе, / Нібы ў Дантавым пекле наклеіў на дзверы: / "Назаўсёды надзею пакінь, хто сюды ўваходзе!"* Янка Лучына). Прыём перанясення ў мастацкі тэкст імёнаў вядомых пісьменнікаў, гістарычных асоб, міфалагічных і літаратурных персанажаў дазваляе спрагназаваць у чытацкай свядомасці пэўныя рысы лірычных вобразаў, зараней "прадбачыць", у адпаведнасці з аўтарскай задумай, найбольш яскравыя і выразныя элементы характару, паводзін ці знешнасці герояў і інш. Такія адзінкі з'яўляюцца адным з экспліцытных маркёраў інтэртэкстуальнасці і выступаюць базай для ўзнёсання онімаў-загалоўкаў. Параўн.: "*Пан Тадэвуш*" А. Міцкевіча, "*Князь Вітаўт*" А. Дударова, "*Барбара Радзівіл*" Р. Баравіковай, "*Легенда пра Машэку*" і "*Звар'яцелы Альберт*" С. Кавалёва і інш.

Да лінгвакультурных ідэнтыфікатараў адносяцца і онімы розных класаў – эргонімы, гадонімы, айконімы. Эргонімныя адзінкі ўтрымліваюць асаблівасці светаўспрымання моўнай асобы, адлюстроўваюць яе культурны ўзровень. Такія онімы можна разглядаць як “згорнуты тэкст, які па-рознаму і ў няпоўным аб’ёме актуалізуецца ў розных моўных сітуацыях і складаецца з некалькіх логіка-інфармацыйных модуляў” [1, 6]. Праведзенае даследаванне эргонімаў Мазыршчыны выяўляе разнастайную лінгвакультурную інфармацыю, якая часам патрабуе наяўнасці пэўных фонавых ведаў носьбітаў мовы. Так, найменні крам, прадуктаў харчавання або аб’ектаў грамадскага харчавання ўзыходзяць да лексем, якія абазначаюць якасць прадукта ці акрэсліваюць яго мэтавую аўдыторыю: онім *Gurmans* указвае на асартымент крамы, суадносіцца з лексемай *гурман* ‘любіцель і знаток далікатных страў’. Назва крамы кандытарскіх вырабаў *Сластёна* ўзыходзіць да лексемы *сластёна* (бел. *ласун/ласуха*) ‘той, хто любіць салодкае’ і ўказвае на мэтавую аўдыторыю. Частотнымі з’яўляюцца лексемы, якія сведчаць пра характарыстыкі аб’екта: яго асартымент (*Канцтавары*), а таксама на рэжым і від работы (*24, on-line*). У складзе эргонімаў фіксуюцца і іншыя анамастычныя адзінкі (*Прыпяцкі*).

Аксіялагічны код выносіць у гарадскую прастору галоўныя сацыяльныя каштоўнасці. Гадонімы як частка анамастычнай прасторы рэгіёна сведчаць пра этапы развіцця духоўнай і матэрыяльнай культуры этнасу. Такія назвы ўтрымліваюць інфармацыю пра мясцовыя падзеі, афіцыйныя і неафіцыйныя назвы ўнутрыгарадскіх аб’ектаў. Так, сучасная гаданімія Мазыршчыны пачала фарміравацца ў другой палове XX стагоддзя падчас будаўніцтва буйных прадпрыемстваў горада. У гэтых найменнях можна прасачыць агульную тэндэнцыю намінацыі, тыповую для ўсходнеславянскай гаданіміі – ідэалагічныя мемаратывы і прафесійныя назвы-прысвячэнні [3, 254]. Каля чацвёртай часткі назваў лінейных аб’ектаў звязаны з ідэямі стваральнай працы, з прамысловымі аб’ектамі, што знаходзяцца побач. Найменне *Нафтабудаўнікоў (Нефтестроителей)* матывавана апелятывам *нафтабудаўнік* ‘той, хто працуе на нафтабудаўніцтве’, што ўказвае на будаўніцтва мазырскага нафтаперапрацоўчага завода. У сучаснай гаданіміі Мазыра засведчаны найменні ў гонар партыйных і дзяржаўных кіраўнікоў, рэвалюцыянераў, герояў грамадзянскай і Вялікай Айчыннай войнаў, дзеячаў культуры (*Леніна, Кірава, Чапаева, Заслонава*). Некаторыя гадонімы змяшчаюць указанне на лакалізацыю аб’екта. Так, назва лінейнага аб’екта *Палеская (Полесская)* утворана ад лексемы *палеская* ‘якая знаходзіцца каля лесу’, найменне *Южная* знаходзіцца на поўдні горада, гадонім *Нагорная* матываваны лексемай *нагорная* ‘якая знаходзіцца каля гары’. Новыя эпоха ў жыцці грамадства абумовіла ўзнікненне новых святочных дат і важных гістарычных падзей. Гаданімія Мазыршчыны пазначанага перыяду ўтрымлівае найменні, тапаасновы якіх матываваны назвамі тагачасных свят. Адзінкі *8 Марта, 17 Верасня (17 Сентября)* (зав.), *Первомайская* (вул.), *Первомайский* (зав.) суадносяцца з лексэмамі *8 Сакавіка* – Міжнародны дзень жанчын, *Першамай* (Першае Мая) – Дзень Міжнароднай салідарнасці працоўных, *17 верасня* – Дзень далучэння заходніх абласцей да тэрыторыі сучаснай Беларусі.

Даследаванне асаблівасцей прэцэдэнтных феноменаў, інтэртэкстэм, намінацыі гадонімаў, эргонімаў, якія адносяцца да анамастычнага класа, што знаходзіцца на перыферыі анамастычнай прасторы, дазваляе асэнсаваць разуменне мовы як сродка адлюстравання нейкага вопыту, пласта культуры, які закадзіраваны ў

значэннях лексічных адзінак, акрэсліць новыя ідэалы і культурныя каштоўнасці ў межах інфармацыйна-лічбавай эпохі.

Артыкул падрыхтаваны пры фінансавай падтрымцы Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь (Дагавор №1410/2021, ДПНД «Грамадства і гуманітарная бяспека беларускай дзяржавы» на 2021–2025 гг.)

Літаратура

1. Горбаневский, М.В. Русская городская топонимия: проблемы историко-культурного изучения и современного лексикографического описания: автореф. дис. ...д-ра филол. наук: 10.02.01 / М.В. Горбаневский; Ин-т рус. яз. им. А.С. Пушкина. – М., 1994. – 39 с.
2. Левашов, Е.А. Мировая топонимика. Прилагательные от географических названий: Словарь-справочник / Е.А. Левашов. – СПб.: «Дмитрий Буланин», 2003. – 532 с.
3. Мезенко, А.М. Коллективные меморативы в урбанонимии белорусов, русских, поляков / А.М. Мезенко // Беларуска-руск-польскае супастаўляльнае мовазнаўства, літаратуразнаўства, культуралогія: зборнік навуковых артыкулаў. – Віцебск: ВДУ імя П.М. Машэрава, 2013. – С. 253–255.
4. Озтюрк, Л.И. Региональный аспект в исследованиях адъектонимики современного русского языка / Л.И. Озтюрк // Вестник Чувашского университета. – 2008. – № 4. – С. 229–236.
5. Подольская, Н.В. Словарь русской ономастической терминологии / Н.В. Подольская. – М.: Наука, 1988. – 199 с.
6. Mlife. Портал города Мозыря [Электронный ресурс]. – Мозырь, 2018. – Режим доступа: <https://mlife.by>. – Дата доступа: 03.02.2023.

С.Ф. Бут-Гусаім

Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт імя А.С. Пушкіна
e-mail: svfbg@tut.by

УДК 808.26 – 541.2

ІМЯ І ВОБРАЗ У ДРАМАТУРГІІ ГЕОРГІЯ МАРЧУКА

Ключевые слова: *оним, поэтоним, антропоним, антропонимическая коннотация, личное имя, прозвище, фамилия, «говорящая» фамилия.*

В статье рассмотрены национально-культурные особенности поэтонимов драматургических произведений Георгия Марчука в их связях и отношениях с материальной и духовной культурой Беларуси. Описаны полные, гипокористические, эмоциональные формы личных собственных имен – выразителей коннотаций эмоциональности, экспрессивности, оценочности и национально-культурной специфики. Рассмотрены коннотация социальности патронимов (отчеств), а также образно-изобразительные особенности фамилий и прозвищ – выразителей информации о присущих белорусскому этносу этических и эстетических нормах.

S.F. But-Gusaim

Brest State A.S. Pushkin University

THE NAME AND IMAGE IN THE DRAMATURGY BY GEORGY MARCHUK

Key words: *onym, poetonym, anthroponym, anthroponymic connotation, personal name, nickname, surname, “talking” surname.*

The article studies the national and cultural features of the poetonyms (poetic names) of Georgy Marchuk’s dramatic works in their connection and relation with the material and spiritual culture of Belarus. Full, hypocoristic, emotional forms of personal